

СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Стаття присвячена проблемам демографічного розвитку Тернопільщини.

Визначено, що обгрунтована демографічна політика є важливим чинником регулювання процесів відтворення населення. Вона покликана впливати на формування бажаного для суспільства режиму відтворення населення, чи збереження зміни тенденцій в галузі динаміки чисельності та структури населення, темпів їх змін, динаміки народжуваності, смертності, сімейного складу, розселення, внутрішньої та зовнішньої міграції, якісних характеристик населення. З метою покращення сучасної демографічної ситуації в Україні, і в Тернопільській області зокрема, потрібно розробити та затвердити Концепцію демографічного розвитку суспільства.

У статті подана оцінка демографічних тенденцій Тернопільської області. Дослідження демографічних процесів в регіоні дозволило авторам зробити висновок, що сучасна демографічна ситуація є негативною зі зменшенням населення за рахунок механічного та природного скорочення.

Аналізуючи сучасний стан розвитку демографічних процесів в Тернопільській області, доцільно виявити тенденції зміни чисельності населення в майбутньому. Виходячи з цього, в статті здійснена оцінка перспектив розвитку населення регіону з позиції їх впливу на соціально-економічний розвиток.

У статті зазначено, що чисельність населення Тернопільської області буде зменшуватись і в майбутньому. Тому необхідним є розробки заходів ефективної демографічної політики, яка б зупинила негативні процеси відтворення населення, змінила б спрямованість їх розвитку. Це передбачає реальні і конкретні заходи з розвитку економіки, соціальної сфери, з поліпшення умов життєдіяльності населення у міських поселеннях регіону.

У статті розроблені практичні рекомендації щодо перспектив і шляхів поліпшення демографічної ситуації в регіоні.

Strategies of socially demographic development of region

The article is devoted the problems of demographic development of Ternopil region.

It is determined that grounded demographic policy is an important factor in the regulation of population reproduction. It is called to influence on forming of the mode of population reproduction desired for society, whether on maintenance of change of tendencies in dynamics of quantity and structure of population, rates of their changes, dynamics of birth-rate, death rate, domestic composition, settling apart, internal and external migration, qualitative characteristics of the population. In order to improve the current demographic situation in Ukraine and Ternopil region in particular, it is needed to develop and approve the Concept of demographic development of society.

The estimation of demographic tendencies of the Ternopil region is given in the article. The research of demographic processes in a region allowed the authors to conclude that the current demographic situation is negative with a decrease in population due to mechanical and natural decrease.

Analyzing modern development of demographic processes status in the Ternopil region, it is expedient to detect trends in population change in the future. Coming from it, in the article the estimation of prospects of development of population of region is carried out from position of their influence on socio-economic development.

It is marked in the article, that the quantity of population of the Ternopil region will decrease in the future also. Therefore, the development of measures for effective demographic policy, which would stop the negative processes of recreation population reproduction and change the orientation of their development, is necessary. It foresees the real and concrete measures on development of economy, social sphere, from the improvement of terms of vital functions of population in the city settlements of the region.

The practical recommendations on the prospects and ways to improve the demographic situation in the region are developed in the article.

Ключові слова: відтворення населення, деморозвиток, демографічна ситуація, демографічні чинники, демографічна політика, стратегія демографічного розвитку.

Keywords: recreation of population, demodevelopment, demographic situation, demographic factors, demographic policy, strategy of demographic development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На межі ХХХХІ ст. в Україні та окремих її регіонах особливо загострилася демографічна ситуація. Низькі показники природного приросту населення та посилення міграційного впливу населення ускладнили процеси відтворення робочої сили й забезпечення нею потреб економіки, що реформується і розвивається.

Особливо характерними ці явища стали для слаборозвинених, аграрно-освоєних регіонів країни, до яких належить і Тернопільська область.

Варто також зазначити, що з кожним роком демографічна криза в регіоні загострюється, а вдосконалених програм з урахуванням регіональних процесів демографічного розвитку, поліпшення ситуації, так і не розроблено.

Отже, дослідження є актуальним, оскільки вивчення і прогнозування демографічного розвитку складає розроблення концепцій, програм регіонального розвитку, поліпшення соціально-демографічної, економічної ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Дослідженню даної проблематики присвячені праці багатьох учених, серед яких: Д. Богуненко, М. Григорович, Т. Дагаєва, М. Долішній, С. Злупко, Е. Лібанова, О. Мельник, С. Новикова, С. Петрова, С. Пирожков, С. Писаренко, О. Позняк, М. Птуха, М. Романюк, А. Степаненко, В. Стешенко, Л. Шаульська та інші. Вони провели демографічні дослідження території України та її регіонів. Різним аспектам цього напрямку присвячені їх статті, монографії.

Разом з тим, незважаючи на широкий спектр досліджень сучасних демографічних процесів й аспектів розвитку трудового потенціалу регіону,

питання ефективності державної демографічної політики та регулювання процесів відтворення населення залишаються нерозкритими сповна.

Мета статті. Оцінка демографічних тенденцій та перспектив розвитку населення Тернопільської області з позиції їх впливу на соціально-економічний розвиток, розроблення практичних рекомендацій щодо перспектив і шляхів поліпшення демографічної ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Демографічні тенденції та перспективи розвитку населення варто враховувати при прийнятті політичних рішень. Зокрема, передумовою розроблення державної соціально-економічної стратегії є прогнозування чисельності й складу населення країни. Фахівці відділу дослідження проблем людського розвитку Ради з вивчення продуктивних сил НАН України розробили прогноз демографічного розвитку України до 2076 р. Він має кілька варіантів відповідно до ймовірних сценаріїв соціально-економічного розвитку України та можливих змін у державній соціально-демографічній політиці. (При цьому прогнозом не передбачені варіанти стихійних лих, техногенних катастроф, широкомасштабних воєнних дій та інших катаклізмів в Україні або сусідніх державах).

Дослідження демографічних процесів у Тернопільській області дало змогу зробити висновок, що сучасна демографічна ситуація в ній є негативною зі зменшенням населення за рахунок як природного, так і механічного скорочення.

Аналізуючи нинішній стан розвитку демографічних процесів у Тернопільській області, доцільно виявити тенденції зміни чисельності населення в майбутньому. Проте прогнози демографічних процесів невтішні.

Оскільки процеси відтворення населення в регіоні мають стабільну траєкторію та є малодинамічними щодо розвитку, можна здійснити прогноз зміни чисельності населення в області (див. табл. 1).

Як бачимо, чисельність населення Тернопільщини зменшуватиметься і в майбутньому. Так, від 2014 до 2027 року вона скоротиться на 44,7 тис. осіб (5%), причому це зменшення відбуватиметься за рахунок сільського населення, якого у 2027 році буде на 47,5 тис. осіб (9,2%) менше, ніж у 2014 році,

Прогноз чисельності населення Тернопільської області (склали автори на основі [2])

	Чисельність населення, тис. осіб			
	2014*	2017	2022	2027
Усього	1073,3	1065,6	1047,1	1028,6
Міські поселення	475,1	475,9	476,9	477,9
Сільська місцевість	598,2	589,7	570,2	550,7

*Дані подано за станом на 01. 01. 2014 р.

а чисельність міського населення майже не зміниться – зросте лише на 2,9 тис. осіб (0,55%).

З метою виявлення проблемних територій Тернопільської області проведемо прогностичні розрахунки чисельності населення районів області, що подані в таблиці 2.

Прогностичні розрахунки чисельності населення у районах Тернопільської області (склали автори на основі [2])

Райони	Чисельність населення, тис. осіб			
	2014*	2017	2022	2027
Бережанський	41,6	40,4	39,0	37,7
Борщівський	68,4	67,9	64,5	62,1
Буцацький	64,0	64,8	64,8	65,4
Гусятинський	61,7	60,2	58,7	56,6
Заліщицький	47,8	46,8	43,8	41,3
Збаразький	58,4	58,0	57,7	57,2
Зборівський	42,7	42,2	41,7	40,7
Козівський	38,7	38,3	37,4	36,3
Кременецький	69,0	69,1	68,3	67,7
Лановецький	30,0	29,5	28,4	27,3
Монастириський	29,3	28,7	26,4	24,3
Підволочиський	43,1	42,6	41,6	40,5
Підгаєцький	19,2	18,9	17,8	16,7
Теребовлянський	66,8	66,3	64,7	63,1

Тернопільський	66,1	66,8	68,6	70,4
Чортківський	75,5	75,8	74,5	73,3
Шумський	33,9	33,5	32,0	31,2
м.Тернопіль	217,1	216,8	216,2	215,8
Усього в області	1073,3	1066,6	1046,1	1027,6

*Дані подано за станом на 01. 01. 2014 р.

Суттєвої зміни зазнає статево-вікова структура області (рис. 1). Значно зменшиться частка населення у працездатному віці та зросте у віці старшому за працездатний. Зокрема, населення у працездатному віці становитиме лише 53% усіх жителів (457,9 тис. осіб у 2060 р. проти 669,1 тис. у 2013 році), а особи старшого за працездатний вік – 32% (276,5 тис. осіб проти 221,2 тис. осіб у 2013 році). Такі зміни вкрай негативно позначатимуться на всіх сферах життєдіяльності області. Скорочення чисельності працездатного населення може призвести до нестачі робочої сили та серйозних проблем у соціальній сфері. Збільшення навантаження пенсіонерів на працюючих викличе проблеми у забезпеченні населення пенсійними та іншими соціальними трансферами.

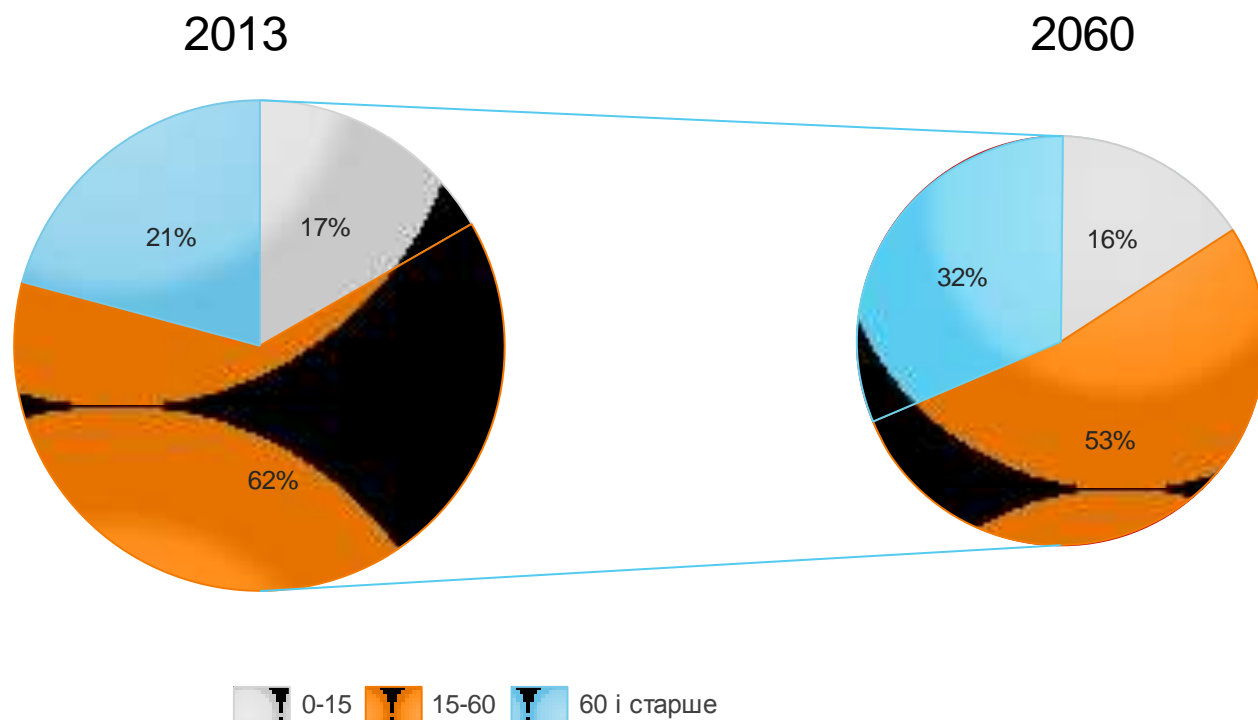

Рис 1. Прогноз змін статево-вікової структури населення Тернопільської області (складено Д. Г. Шушпановим на основі методу пересування вікових груп).

Як бачимо, чисельність населення Тернопільської області зменшуватиметься і в майбутньому. Тому необхідним є розроблення заходів ефективної демографічної політики, яка б зупинила негативні процеси відтворення населення, змінила б спрямованість їх розвитку. Заходи щодо поліпшення розвитку процесів відтворення населення будуть дієвими (за умови їх реалізації) не менше ніж за 20 років. Досягти поліпшення ситуації вже тепер можна тільки шляхом активізації соціально-економічного розвитку поселень, щоб призупинити міграційний відтік з них молоді та осіб середнього віку. Це передбачає реальні й конкретні заходи з розвитку економіки, соціальної сфери, з поліпшення умов життєдіяльності населення у міських поселеннях регіону.

Для регулювання процесів відтворення населення Тернопільської області необхідно здійснити низку заходів, спрямованих на підвищення рівня народжуваності та зниження рівня смертності. Це, насамперед, «демографізація» напрямів соціально-економічної політики.

Нині в Україні діє «Стратегія демографічного розвитку на 2006-2015 роки». А проект «Стратегії розвитку соціальної політики України на період до 2023 року» і досі не прийнятий за основу. Тобто комплексної стратегії соціальної політики в країні нема. Є локальні програми, що спрямовані на певну категорію населення, регіон чи галузь. На Тернопільщині затверджена та реалізовується «Стратегія розвитку Тернопільської області на період до 2015 року», в межах якої виконують «Програму підвищення ефективності надання соціальних послуг населенню». Комплексної соціальної політики в регіоні також досі немає.

Основними напрямками поліпшення відтворення населення Тернопільської області у перспективі мають на нашу думку, бути:

- збільшення середньої тривалості життя та зниження рівня смертності населення завдяки зменшенню числа випадків виробничого травматизму, передчасних смертей, формування здорового способу життя, створення системи ефективного медичного обслуговування;

- зміцнення здоров'я дітей шкільного віку, насамперед через пропаганду боротьби з наркоманією, курінням, алкоголізмом, а також завдяки розвитку спорту, фізичної культури, організації вільного часу;

- поліпшення репродуктивного здоров'я населення завдяки вдосконаленню лікувально-діагностичної і профілактичної допомоги;

- збереження життєвого потенціалу населення завдяки створенню соціально-економічних умов для оптимізації рівня народжуваності.

Поліпшення процесів відтворення населення в Тернопільській області можливе за умови реалізації таких конкретних соціально-економічних заходів:

- поліпшення репродуктивного здоров'я населення завдяки пропаганді здорового способу життя, запровадження системи санітарно-гігієнічної освіти, насамперед, серед підлітків;

- зміцнення добробуту сімей з дітьми, а саме забезпечення своєчасного надання одноразової матеріальної допомоги при народженні дитини та щомісячної додаткової допомоги малозабезпеченим багатодітним сім'ям і самотніми матерями та ін.;

- аналіз демографічної ситуації в області для дослідження мотивації населення до народження дітей. Оскільки інструменти демографічної політики впливають на процеси відтворення населення опосередковано, через створення бажаного стереотипу про «ідеальну» чисельність дітей у сім'ї, то важливим напрямом підвищення рівня народжуваності в області має стати чинник формування системи особистих та суспільних цінностей;

- поліпшення житлово-побутових умов сімей з дітьми, а саме надання молодим сім'ям цільових довготермінових кредитів для купівлі чи будівництва житла, вдосконалення елементів механізму пільгового кредитування молодих сімей залежно від кількості дітей у сім'ї, вдосконалення системи адресної допомоги на оплату житла для малозабезпечених сімей;

- удосконалення системи законодавчо гарантованої медичної допомоги, підтримання санітарно-епідеміологічного благополуччя, відновлення досвіду профілактичних оглядів населення, повна імунізація дітей та підлітків, розширення спектра лікувально-оздоровчих послуг для осіб похилого віку;

- забезпечення здорових і безпечних умов праці через атестацію робочих місць для виявлення та нівелювання дії негативних чинників на стан здоров'я працівників, упровадження механізму економічної зацікавленості роботодавців, а саме розвиток системи страхування на випадок професійних захворювань та виробничого травматизму;

- зниження рівня професійних захворювань і виробничого травматизму шляхом проведення періодичних обов'язкових медичних оглядів працівників, які працюють на робочих місцях із небезпечними та шкідливими умовами праці.

За умов практичного вичерпання потенціалу демографічного зростання чи не єдиною можливістю збільшення загальної кількості населення регіону залишається активна міграційна політика. Саме міграційний приплив може компенсувати природне зменшення населення і забезпечити збалансування статеві-вікової структури населення. Однак демографічний дефіцит настільки значний, що за масштабів міграції, необхідних для його покриття, можуть виникнути небезпека порушення єдності та внутрішньої рівноваги суспільства, труднощі взаємоадаптації корінного і прибулого населення. Одним із шляхів розв'язання цієї проблеми є імміграція етнічних українців, вихідців з України інших національностей.

Досягненню цієї ж мети сприятиме створення умов для повернення працівників-мігрантів на батьківщину шляхом захисту їхніх прав на роботу за кордоном, працевлаштування і започаткування малого бізнесу на батьківщині. Необхідно розв'язувати проблему зменшення міграційного відпливу населення регіону за кордон. Це сприятиме не тільки зменшенню депопуляції, скільки забезпечить поліпшення якісних характеристик населення.

Ефективна реалізація перерахованих напрямів і заходів потребує поетапного розв'язання соціальних проблем Тернопільської області відповідно до зростаючих потреб населення та суспільства загалом.

Запропонована система заходів створить умови для виходу на якісно новий рівень соціального розвитку області, якому притаманні доступність базових соціальних послуг широким верствам населення, а саме особам, котрі

об'єктивно потребують підтримки держави; високий платоспроможний попит на робочу силу, його відповідність обсягам і структурі пропозиції робочої сили; високий рівень добробуту та соціального споживання; комплексність, орієнтація на розв'язання нагальних соціальних проблем; мінімальні соціальні ризики.

Однак, на нашу думку, демографічна політика має не обмежуватися лише матеріальною допомогою та пільгами, бо за таких умов найбільше, чого вона досягне, – це підвищення рівня народжуваності з планованого до бажаного. Демографічна політика, тільки/або переважно орієнтована на усунення перешкод для народження дітей, не дасть бажаного результату без зміни всієї сукупності ціннісних орієнтацій суспільства, підвищення цінності сім'ї та дітей.

Висновки. З метою поліпшення відтворення населення Тернопільської області зусилля демографічної політики необхідно спрямовувати як на зростання добробуту населення, так і на формування нормального соціально-психологічного клімату в суспільстві для побудови сім'ї й налаштування громадян на багатодітність.

Збереження та зміцнення демографічного і трудових потенціалів Тернопільської області, подолання кризових демографічних процесів, відновлення фізичного і духовного здоров'я населення, поліпшення ситуації на ринку праці та зменшення безробіття внаслідок вжиття запропонованих заходів сприятиме посиленню національної безпеки держави в соціально-економічній та соціально-демографічній сферах.

Література

1. Гіпотези перспективних тенденцій міграцій населення до 2050 р. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.selyam.net/docs/3400/index-39877.html?page=24>.
2. Головне управління статистики у Тернопільській області [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.te.ukrstat.gov.ua>.

3. Демографічний прогноз по Україні /Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua/monografii/popforecast2014.rar>.
4. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
5. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз: [колективна монографія] /За ред. чл.-кор. НАНУ, д. е. н., проф. Е. М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 328 с.
6. Стратегія демографічного розвитку України на 2006-2015 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11668/01-Розвиток.pdf?sequence=1/>